

**АМ'ЯТКИ ПИСЕМНОСТІ
ТА КУЛЬТУРИ:
ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ,
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ**

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю**

10-11 грудня 2025 року

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека

**ПАМ'ЯТКИ ПИСЕМНОСТІ
ТА КУЛЬТУРИ:
ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ,
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної
конференції
з міжнародною участю**

Одеса, 10–11 грудня 2025 року

Одеса
2026

УДК 719:[09+008](06)

П 15

Упорядник Г. М. Шпак
Відповідальна за випуск Л. В. Арюпіна
Редактори: Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович

П 15 **Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація** : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Одеса, 10–11 груд. 2025 р. / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Г. М. Шпак ; відп. за вип. Л. В. Арюпіна ; ред. : Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович. – Одеса, 2026. – 276 с. – Укр., англ.

ISBN

Учасники конференції – провідні книгознавці, науковці-музейники, архівісти України та ближнього зарубіжжя – обговорюють пріоритетні напрями діяльності, що стосуються пам'яток писемності та культури, обмінюються досвідом роботи, наголошуючи на важливій ролі інституцій пам'яті у визначенні системи цінностей суспільства, формуванні національної ідентичності та історичної свідомості.

Для провідних фахівців бібліотек, архівів, музеїв, наукових установ, реставраційних центрів України та зарубіжжя, книгознавців, культурологів.

УДК 719:[09+008](06)

*Відповідальність за зміст матеріалів,
достовірність фактів, дат, цитування несуть автори.
Англомовні тексти подано в авторській редакції.*

ISBN

© Одеська національна наукова бібліотека, 2026
© Автори статей, 2026
© І.М. Свістунова, дизайн обкладинки, 2026

ЗМІСТ

Від упорядника.....	9
ВІТАЛЬНІ СЛОВА	10
Сергій СИДОРОВ, <i>начальник відділу бібліотечної справи Управління видавничої справи та бібліотечної діяльності Міністерства культури України</i>	11
Ірина БІРЮКОВА, генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки	13
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	15
Галина КОВАЛЬЧУК Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу»: український аспект	17
Тимур КОРОТКИЙ, Наталія ХЕНДЕЛЬ Міжнародні злочини проти української культури під час агресії РФ: питання кваліфікації та відповідальності ...	23
Algirdas PLIOPLYS The National library of Lithuania as a leading institution in the field of document preservation	31
Альгірдас ПЛІОПЛІС Національна бібліотека Литви як провідна установа у сфері збереження документів	36
Dr Maciej SZABLEWSKI Treasures from the National Library of Poland at the Palace of the Commonwealth	41
Д-р Мацей ШАБЛЕВСЬКИЙ Скарби Національної бібліотеки Польщі в Палаці Співдружності (Речі Посполитої)	45

Євгеній ГОДОВАНИЙ, Олег ДЬОМІН
Особиста бібліотека Д. К. Заболотного
(за фондами музею-садиби Д. К. Заболотного)197

Зоя АФАНАСЬЄВА
Приватна бібліотека князя Володимира Святополка
де Мира як історичний аспект книжкової культури202

Олег ДЬОМІН
М. Г. Попруженко і зведення будівлі
Одеської міської публічної бібліотеки207

Тамара КОСТИРЕНКО
Сповідні розписи Переяславсько-Бориспільської
духовної консисторії: стан збереження
та науковий потенціал214

Галина ГРОМІК
Єврейська російськомовна преса Одеси як невід’ємна частина
історії становлення української публіцистики217

Тамара КУЦАЄВА
Про Менделе Мойхер-Сфоріма мовою музейних пам’яток221

ПІДСЕКЦІЯ

**Історико-культурні пам’ятки,
їх музейна та візуальна репрезентація227**

Тетяна ЛАТАЙ
Пам’ятки культурної спадщини Солонянської громади.
Популяризація, ревіталізація, збереження та адвокація:
виклики і проблематика.....229

Oksana DROHOBYTSKA
“Living history” in modern museums of the Ivano-Frankivsk region.233

Оксана ДРОГОБИЦЬКА
«Жива історія» в сучасних музеях Івано-Франківської області...235

Олена ЮСОВА
Роменська земська лікарня – пам’ятка історії та культури238

Тетяна ПОДКУПКО,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету.
м. Одеса, Україна

Козацькі клейноди XVI–XVIII ст. як культурні та репрезентаційні артефакти

Козацька доба посідає особливе місце в історії України, адже саме в цей період сформувалися її базові уявлення про державність, військово-політичну організацію та символіку влади. Одним із найвиразніших віддзеркалень цих процесів стали козацькі клейноди – знаки військової, адміністративної й сакральної легітимності Війська Запорозького, до яких належали прапор, булава, бунчук, печатка, пернач, литаври, сурми, каламар та ін. Клейноди виконували не лише практичні та репрезентаційні функції, а й були носіями глибоких культурних смислів, відображаючи світогляд та естетичні вподобання українського суспільства XVI–XVIII століть.

Виготовляли клейноди відомі українські та іноземні майстри із коштовних матеріалів, застосовуючи техніки карбування, інкрустації, філіграні та ін. Відомості про вигляд і функції клейнодів збереглися в іконописі, гравюрах, в універсалах, діловодстві та дипломатичному листуванні, у козацьких літописах та інших історичних джерелах [5, с. 26–37]. Формування цілісної системи клейнодів розпочалося ще в XVI столітті, коли козацтво набуло рис впорядкованої військово-політичної організації. Військо Запорозьке мало розвинений адміністративний апарат, у рамках якого символіка відігравала важливу ідеологічну роль. Кожен клейнод мав чітко визначене призначення і символізував певну гілку влади або функцію в структурі Запорозької Січі. У період Гетьманщини клейноди набувають статусу офіційних атрибутів влади [4, с. 17–19].

Традиційно найголовнішим символом української державності вважалася *булава*. Її вручали гетьману під час обрання, що символізувало надання йому повноважень, а складання булави – втрату влади. Під час козацьких рад гетьман тимчасово складав

булаву, аби уникнути тиску на виборців, що становило характерну рису військової демократії Запорозької Січі та суттєво відрізняло її від монархічних традицій більшості європейських і азійських держав. У символічному вимірі булава пройшла шлях від холодної ударної зброї до символу найвищої політичної легітимності, зберігаючи своє значення від козацької доби через Українську Народну Республіку до сучасної України, де вона виступає символом президентської влади [2, с. 113–129]. Булаву виготовляли з дерева або металу; вона мала довжину приблизно 50–70 см і завершувалася кулеподібною, овальною або шестигранною голівкою, часто позолоченою та оздобленою коштовним камінням. На гетьманських булавах зображували герби, ініціали власників, дарчі написи або біблійні цитати. Полковники й отамани користувалися *пірначами*, або шестоперами, постійно носили їх при собі як знак своєї влади. У музейних колекціях, зокрема в Національному музеї історії України, зберігаються зразки цих клейнодів, що мають виняткове наукове, історичне та культурне значення [8, с. 27–33].

Іншим важливим символом влади був *бунчук* – штандарт, виготовлений із кінського волосу, пофарбованого у символічні кольори. Він уособлював владу, перемогу й військову честь, у походах його виставляли перед наметами старшини, під час урочистостей носили перед гетьманом. Зберігання та носіння бунчука було обов'язком спеціальної посадової особи – бунчужного [9, с. 419–426].

Хоругва, Корогва (прапор) виконувала роль не лише бойового знамена, а й сакрального символу – була важливим чинником формування бойового духу та внутрішньої єдності війська. Хоругви виготовляли із шовку яскравих кольорів, найчастіше червоного. Зазвичай з одного боку зображали когось із Небесних покровителів – Богородицю, ангелів, архангелів, святих. Починаючи з XVIII століття полкові та сотенні прапори стали виготовляти переважно з блакитного полотнища, на яке жовтою фарбою наносили різноманітні зображення, що стало важливим етапом у формуванні національної символіки [5, с. 26–37].

Коли за часів Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького відбувся адміністративно-територіальний поділ держави на полки і сотні, кожна одиниця отримала свою хоругву, на них часто зображували герби й іншу географічну символіку. На Січі кожен курінь мав свою хоругву, кожна сотня мала також свої «значки» – трикутні корогви.

Печатка Війська Запорозького слугувала знаком легітимності і водночас важливим адміністративним інструментом – вона засвідчувала офіційність різних документів, універсалів, листів і договорів, тож стала одним із найвідоміших атрибутів козацької держави. Окрім загальновійськової печатки, власні печатки мали полки і сотні, що підкреслювало розвинену систему управління [9, с. 419–426].

Тема козацьких клейнодів є актуальною і в сучасному культурному просторі [1; 2; 3; 4]. 30 грудня 2021 року Національний банк України ввів у обіг набір із чотирьох срібних пам'ятних монет «Козацькі клейноди», у художньому вирішенні яких відтворено ключові символи української державності. Цей нумізматичний проєкт присвячений героїчній козацькій добі та атрибутам влади Війська Запорозького [6]. Історична традиція впродовж століть сформувала усталений перелік клейнодів, до якого належали прапор, булава, бунчук, печатка, пернач, литаври, сурми, каламар тощо. Центральний смисловий акцент у композиції монет зроблено на гетьманських печатках як невід'ємному атрибуті влади гетьманів Григорія Лободи, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка та Івана Скоропадського, які репрезентують різні етапи розвитку козацької державності – від зародження до занепаду. Центральне місце посідають збірні композиції, в яких образ Козака Мамає уособлює історичну пам'ять народу та ідеал мирного захисника рідної землі, доповненого козацькими клейнодами та артефактами відповідних періодів. На реверсі монет зображено гетьманські печатки XVI–XVIII століть, виконані з використанням локальної позолоти, з відповідними написами та іменними атрибутами, що підкреслює їхню роль як одного з головних символів козацької влади [6].

Отже, козацькі клейноди XVI–XVIII століть є не лише історичними пам'ятками, а й ключем до розуміння української державності, ідентичності та культурної тяглості. Їхня символіка й функції розкривають світогляд козацької доби – уявлення про владу, справедливість і спільноту. Дослідження та збереження цих артефактів має важливе значення як для історичної науки, так і для сучасної України, оскільки козацькі символи продовжують жити в геральдиці, військових традиціях і культурних практиках.

Список використаних джерел

1. Бабкова Н. Козацькі клейноди в українській військовій символіці та атрибуці XX–XXI століть. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apvvi/article/view/691/483>

2. Бузало В., Карпов В. Офіційні символи глави держави. До історії їх створення. *Військово-історичний альманах*. 2011. Ч. 2. С. 113–129. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Buzalo_Viktor/Ofitsiini_symvoly_hlavy_derzhavy.pdf
3. Булава – символ влади: від гетьмана до президента. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/3985>
4. Карпов В. В. Українська звитяга у символах. Київ : Видавець Олег Філюк, 2016. 421 с.
5. Кукса В. В. Козацькі клейноди та їхня доля. *Сторінки історії* : зб. наук. пр. 2010. Вип. 31. С. 26–37.
6. Національний банк України. *Офіційний сайт*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banknotes-and-coins-of-Ukraine_2021.pdf?v=14
7. Тоїчкін Д. В. Булави й перначі на теренах України: зброя та символ влади. *Історія давньої зброї: дослідження*, 2014 : зб. наук. пр. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2014. С. 227–241. URL: https://zbroeznav.com/wp-content/uploads/2015/09/Bulav-pernach_Toich.pdf
8. Тоїчкін Д., Шевченко О. Гетьманська булава з колекції Національного музею історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2023. № 9. С. 27–33.
9. Шевченко О. Символи козацької старшини в колекції Національного музею історії України. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 25. С. 419–426.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПАМ'ЯТКИ ПИСЕМНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ:
ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю
Одеса, 10–11 грудня 2025 р.

Українською та англійською мовами

Упорядник
Галина Миколаївна Шпак

Верстка
Ірина Михайлівна Свістунова

Підготовлено до оприлюднення редакційним відділом
Одеської національної наукової бібліотеки

Підписано: 25 травня 2026 р.
Обсяг – 14,0 обл.-вид. арк.